

С. Ковпик

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ДУХОВНІСТЬ ОПОВІДАЧА І ГЕРОЯ РОМАНУ П.КУЛІША “ВЛАДИМИРИЯ...”

Досліджуючи історію написання маловідомого роману П.Куліша “Владимирия, или искра любви”, Є. Нахлік виявив ряд поглядів персонажів твору на суто релігійну (християнську) та світську мораль. Дослідник відзначив, що П. Куліш, простеживши історію християнства, побачив зміни в поглядах і навіть у самій моральності християнських і світських діячів. І при цьому, на думку Є. Нахліка, “...ні попи, ні люди світських станів не були зацікавлені в інтенсифікації культурно-освітньої та месійної діяльності церкви, перетворення її в інститут Добра, Істини і Краси...”¹.

М.Скринник з’ясував, що “...підставовими принципами української духовно-культурної традиції П. Куліша є єдність Божистого Духу й людської духовності...”².

Оце й усі основні “наслідки” вивчення роману “Владимирия...” П.Куліша з погляду моральності та духовності, але в них, як бачимо, поставлено не тільки проблему церковно-релігійної і світської духовності, а й питання про еволюцію поглядів.

Отже, за предмет даного дослідження обрано еволюцію лише двох, але, думається, найважливіших поглядів, оскільки саме в них розкриваються позитивні й негативні начала біблійного та світського світобачення.

Так, у тексті роману “Владимирия...” багато персонажів висловлюють думки про християнство, оцінюючи його і з позиції язичництва, і з різних громадських, точніше – з позицій різних соціальних груп, до того ж упродовж майже всієї історії Русі. Але оскільки в межах даної статті немає можливості поставити й вирішити всі проблеми й питання еволюції душі, духу та духовності всіх персонажів та автора роману, зупинимося лише на змінах у поглядах тих двох діячів церкви та науки, які стали для автора своєрідними і найочевиднішими “рупорами” виголошення набожно-церковної та світської моральності й духовності, що домінували у сучасному П.Кулішеві суспільстві.

Виразником однієї позиції автор представив отця Досіфея, який пройшов шлях від іконописця до глибокого християнського цінителя взагалі, а другу позицію виражає “...юный жрец исторической науки...”³ – фактично безсмертний родич Недригайла (оповідач).

Так, уже перша частина повної назви роману (“Владимирия, или искра любви”) вказує на систему подій, пов’язаних з християнізацією Київської Русі князем Володимиром, а друга частина говорить лише про пробліски “іскри” духовності у формі “любові”. В усякому разі тут є натяк на два явища – на християнство і на реальну (світську) чуттєвість.

І вже з перших сторінок роману оповідач Недригайло, з позиції науковця і водночас християнина, висловлює своє захоплення особою князя Володимира, який “...водворил християнство по всему русскому северу...” (№1, с.42) і цим підсилив свою місію добротворця.

А далі місто Львів, що спочатку зацікавило Недригайла своєю християнсько-історичною пам’яттю, дуже скоро його розчарувало – він там побачив “...мерзость запустения на месте святе...” (№1, с.46). А ще більше розчарувало його те, що монастир Святого Юри став гніздом скупчення уніатів, які для нього були

¹ Нахлік Є. Роман “Владимирия...” в контексті історіософських шукань П.Куліша // Київська старовина. – 1998. – №3. – С. 123.

² Скринник М. Пантелеймон Куліш як речник консервативної духовної традиції в Україні // Сучасність. – 2001. – №5. – С. 87–98.

³ Куліш П. Владимирия, или искра любви... // Київська старовина. – 1998. – №1. – С. 44. Далі, посилаючись на це видання, номер і сторінку зазначаємо в тексті.

злотворцями: “...губителями православных монастырей...” (№1, с.45). І хоча не всі вони, на думку Недригайла, були пройняті злим духом “Святоюрського храму”, антидуховним видавалося йому все місто. З-поміж усіх тутешніх священнослужителів виокремлювався лише один піп-уніат, у якого “...проблеск чего-то светлого боролся с внутренней тьмою, облегавшей душу слишком долго...” (№1, с.49). Саме цим і привернув увагу Недригайла отець Досіфей, який пізніше виявився не тільки світлою душею, а ще й земляком і навіть близьким родині Недригайлів, і батько якого постраждав нібито від злого діда Недригайла, у свій час, будучи відомим іконописцем, що прагнув “... увлечь общество возможно далее по пути Добра, Правды, Красоты...” (№1, с.65), – розписував храми так, щоб “...самый низкий дух возлетал к идеалам...” (№1, с.61).

Загибель батька в стінах храму, збудованого дідом Недригайла, породила у Досіфея “...мужество сверхчеловеческое жить...” (№1, с.66). А ще більше це бажання зміцніло із появою любові до жінки, яка стала “...душою души его...” (№1, с.84) – душа і дух отця міцніли постійно (оповідач). Упродовж розповіді отця Досіфея оповідач Недригайло помічав, що обличчя священнослужителя ставало світлішим і цим “...подавляло мрак, таившийся на дне души...” (№2, с.117). Більше того, незабаром у оточення з’явилося бажання звертатися до нього з повагою і шанобою – “благочестивый отче”, у формі якого виявлялося очевидна ознака духовності священика.

І все ж, усе це свідчило: ще будучи в “миру”, отець Досіфей формував важливі ознаки високої духовності.

Особливо важливою для Недригайла стала розповідь отця Досіфея про його церковне життя: спочатку цей священнослужитель сподівався, що потрапив до Афонського монастиря і врятувався від світового зла, а потім відкрилось йому “...во всем ужасе своем житейское море...” (№2, с.121), пізніше і ченці монастиря видались йому “...зложителями, исполнившими монастырь злоглаголами...” (№2, с.122), бо плели сітки інтриг для “...светлых и чистых душ” (№2, с.122). І оскільки в тому монастирі панувала атмосфера антидуховності, отець Досіфей уперше для себе спробував пояснити джерела й причини злотворення священнослужителів: “...начала всякого зла совращают непорочные души, превращая их в жилище духа тьмы, духа лжи и зла...” (№1, с.77). У стінах того ж таки монастиря сформулював отець Досіфей для себе й головну мету своєї діяльності: давати людям такі знання, які “...должны быть полезны человеку” (№2, с.43), тобто за допомогою науки треба множити Добро. Маючи такі богоугодні наміри, отець Досіфей не зміг залишитися там назавжди, оскільки “монастырь был заражен злом” (№2, с.131). Усе це стало руйнувати його духовні переконання, адже “...оградясь от мирских искушений монастырскими стенами, монахи являют все тот же образ мирян, только под иным одеянием...” (№2, с.119).

Покинувши Афонський храм і побувавши в цілому ряді інших католицьких монастирів, отець Досіфей помітив, що й там ченці не позбавлені антидуховних, переважно матеріальних зацікавлень і діянь. Особливо яскравим доказом цього стали вчинки святоюрських монахів, які створили ціле “...логово тунеедных пожирателей хлебов духовных” (№3, с.77). І саме тут уніати скористалися вмінням отця Досіфея “...стоять независимо от мира, его славы, а главное богатства мирского...” (№3, с.47), – спробували перетворити його на засіб “...уловить сильных и богатых...” (№2, с.142), на яких можна буде потім наживатися, паразитувати, адже отець Досіфей і графиня Краснова (жінка православної віри) закохалися, а злотворці майстерно скористалися світлими почуттями обох цих людей і підпорядкували їхні долі своїм злотворчим намірам: “...она обогатит нашу церкву земными, а он – небесными благами...” (№3, с.54). При цьому, на думку Недригайла, “... светское общество было бы им помехою, а общество

пустынножителів прийняло...” (№3, с.48), що суперечило канонам і порядкам церкви.

Матеріальне благополуччя монастиря, що склалося внаслідок стосунків отця Досіфея з графинею Красновою, викликало одразу заздрість і розбрат серед ченців-уніатів, оскільки вони були не тільки “...не способны к отречению от приобретенного...” (№2, с.103), а ще й пересварилися між собою. Та й самого отця Досіфея, котрий почав захоплюватися матеріальними благами, дуже вчасно врятували від зажерливості слова жебрака: “...се й твоє, що ти рукою своєю даси, а то не твоє...” (№2, с.102).

Врешті-решт отець Досіфей визнав, що за час перебування у монастирі він став помітно “деморалізованим” (№2, с.26) — помітно антидуховним. Лише “...женская Любовь повернула все его духовные силы от схизмы к правоверию, от мрака к свету...” (№3, с.57). Тобто знову світська людина підсилила його світлі душевні пориви. Не прийняв отець Досіфей і позицій тих уніатів, які вважали, що “...церковь дает индульгенцию и на прошлые, и на будущие грехи...” (№3, с.60). Не здійснилася і надія антидуховних уніатів на те, що у боротьбі з православ’ям вони зможуть “...выставить борцов равносильных, таких как отец Досифей” (№3, с.37) — він не піддався цій провокаційній інтризі.

Врешті-решт, відкинувши всю систему цінностей і уніатів, і особливо католиків, отець Досіфей став “розстригою” і повернувся у лоно світської духовності, до якої схилили його княгиня Краснова, жебраки і саме життя. Саме там, у миру, його за вміння просвіщати й наставляти людей на добротворення (“...он оборачивал рыбаей к вечным истинам добра и красоты...” (№3, с.81)) почали глибоко поважати і називати не інакше, як “...честный отче...” (№3, с.80).

Уся розповідь отця Досіфея викрила паразитично-злотворчий характер уніатських цілей та шляхів їх досягнення, взагалі небезпеку поділу християнства на “...благочестивную и нечистивную...” (№3, с.56) віру. Все це послабило бажання Недригайла врятувати не тільки “...светлую душу отца Досифея от скверны...” (№3, с.60), а й душі інших людей; життя, краще від церкви, розставляє акценти над усвідомленням богоугодних і злотворчих дій і вчинків людей, адже герой твору саме серед простого люду став, на думку Недригайла-оповідача, “пророком русского воссоединения...” (№3, с.72) і сам визнав: повернувшись на рідну землю, яка ще бачила його “... неоскверненным...” (№3, с.77), він ніби висвітлив свою “...одичавшую душу...” (№3, с.78).

Як бачимо, П.Куліш у романі “Владимирия...” представив еволюцію поглядів і оповідача Недригайла і особливо героя отця Досіфея на віру, церкву й на духовність, як на складне, але досить однозначне явище — добротворче або злотворче.

Спочатку і оповідач, і герой дивляться на християнство як на втілення суто релігійної, помітно абстрактної, духовності, яка уявлялася їм дійсно своєрідним виявом добротворення або хоча б запереченням злотворення, але поступово, йдучи від православної, через уніатську, до католицької конфесії християнства, та перш за все крізь реальність православних, уніатських та католицьких монастирів, і оповідач, і герой мимоволі, але впевнено приходять до думки про те, що абстрактно-релігійна духовність у процесі її церковної реалізації відверто “забруднювалася” житейськими, економічними, антиморальними й іншими чинниками та факторами.

З другого боку, твердить автор, справжні вияви духовності можуть бути лише в реальності, точніше — в кращих її актах добротворення; у боротьбі людини проти економічних спокус, погоні за славою тощо. Справжні вияви антидуховності також зустрічаються в реальному (зокрема й монастирському) житті.

Загалом же духовний потенціал роману П. Куліша “Владимирия...” давно повинен був стати предметом ґрунтовного, спеціального дослідження.